

Wprowadzenie

Przed wszystkim powinno być jasne, że żaden psycholog nie jest na tyle głupi, aby przypuszczać, że wrodzona inteligencja jest jedynym czynnikiem sukcesu akademickiego.

It ought to be clear at the outset that no psychologist is foolish enough to suppose that native intelligence is the sole factor in academic success.

Whipple, 1922, s. 262

Zainteresowanie osiągnięciami w nauce oraz ich podmiotowymi uwarunkowaniami w psychologii od ponad wieku, znajdując odzwierciedlenie w pracach Alfreda Bineta, Théodore'a Simona (1905/1961), czy nawet jeszcze wcześniej – Francisa Galtona (1883) i Hermanna Ebbinghausa (1897). Poziom osiągnięć w nauce tradycyjnie wiązany jest ze zdolnościami poznawczymi, najczęściej rozumianymi jako inteligencja (Elshout, Veenman, 1992; Neisser i in., 1966; Sternberg, Kaufman, 1998). Badania prowadzone w tej dziedzinie, jak również obserwowalne zróżnicowanie w zakresie zdolności intelektualnych, jakie prezentują uczniowie, stanowiły inspirację do poszukiwania nowych narzędzi pozwalających na badanie inteligencji (Chamorro-Premuzic, Furnham, 2005; Robinson, 1999), przyczyniając się do rozwoju badań psychologicznych nad intelektem.

Pomimo uznania doniosłego znaczenia inteligencji współcześnie część psychologów skłania się ku postrzeganiu jej zaledwie jako jednego z czynników znaczących dla osiągnięć w nauce, a czasem nawet czynnika drugorzędnego dla tych sukcesów – w szczególności na wyższych szczeblach edukacji (Anastasi, 1954; Chamorro-Premuzic, Furnham, 2005; Mehta, Kumar, 1985; Poropat, 2009, 2011). W tej sytuacji coraz częściej w kręgu zainteresowania psychologów (ale również na przykład socjologów) badających korelaty i predyktory osiągnięć uniwersyteckich pojawiają się zmienne niezwiązane ze zdolnościami poznawczymi i z inteligencją, nazywane czasem czynnikami pozazdolnościowymi (*non-*

-ability factors, non-cognitive factors). Określenie to stosowane jest jako pewnego rodzaju „słowo wytrych”, służące do nazywania różnorodnych teoretycznych uwarunkowań osiągnięć w nauce, które nie są bezpośrednio powiązane z funkcjonowaniem poznawczym i intelektualnym danej osoby (Bowles, Gintis, 1976; Duckworth, Yeager, 2015; Farkas, 2003; Lee, Stankov, 2018). Pośród nich ważną rolę odgrywają cechy osobowości, których wagę dla osiągnięć szkolnych podkreśla wielu badaczy. Co więcej, na podstawie osobowości można w znaczący sposób przewidywać osiągnięcia intelektualne człowieka dorosłego, zaangażowanie w proces zdobywania wiedzy i potrzeby intelektualne, w tym – również w odniesieniu do studiów wyższych (Ackerman, 1996, 1999; Ackerman, Beier, 2003; Ackerman, Heggestad, 1997; Goff, Ackerman, 1992).

Pomimo że kwestie powiązań osobowości z osiągnięciami w nauce od wielu lat stanowią przedmiot badań naukowych, to do tej pory z rzadka poruszano je w literaturze polskojęzycznej, toteż nie doczekały się satysfakcjonującego omówienia. Chcąc wypełnić tę lukę, w niniejszej monografii podjęto próbę przedstawienia dotychczasowych badań prowadzonych w tym obszarze oraz omówienia znaczenia cech osobowości dla osiągnięć w nauce. Należy przy tym zaznaczyć, że cechy osobowości stanowią zaledwie jeden z kierunków poszukiwania pozazdolnościowych uwarunkowań osiągnięć wzmiankowanego typu.

Dlatego też niniejsza książka stanowi próbę odpowiedzi na dwa pytania. Po pierwsze: czy zachodzą związki między cechami osobowości i osiągnięciami w nauce, a jeśli tak – to jakie są owe związki? Po drugie zaś: czy na podstawie cech osobowości możliwe jest przewidywanie osiągnięć w nauce, a jeśli tak – to w jakim stopniu?

Mając na uwadze przyjętą problematykę, w rozdziale 1. książki przedstawiona zostanie pokrótce problematyka osiągnięć w nauce wraz z historią ich pomiaru i najważniejszymi wskaźnikami osiągnięć stosowanymi w badaniach prowadzonych w psychologii. W części tej omówione zostanie również znaczenie przewidywania osiągnięć w nauce. Rozdział 2. obejmie zarys dotychczas podejmowanych kierunków poszukiwania owych uwarunkowań oraz nakreślenie potencjalnego znaczenia cech osobowości. Rozdział 3. skupiać się będzie na przedstawieniu najważniejszych teorii, w których mówienie o osobowościowych predyktorach osiągnięć w nauce wydaje się uzasadnione, wraz z przedstawieniem najczęściej przyjmowanych konceptualizacji osobowości, które omówione zostaną w rozdziale 4. Następnie, w rozdziale 5., omówione zostaną wyniki badań nad związkami między cechami osobowości i osiągnięciami w nauce,

z zaakcentowaniem znaczenia poszczególnych cech osobowości w zrealizowaniu tych osiągnięć. Na koniec, w rozdziale 6., wskazano niektóre kierunki poszukiwania czynników pośredniczących w relacji osobowość – osiągnięcia w nauce, ze szczególnym uwzględnieniem stylów uczenia się, aktywności metapoznawczej, temperamentu i sądów na temat własnej inteligencji.

Katowice, 2020